

MATEUSZ
GOLIŃSKI

PÓŻNOŚREDNIOWIECZNE
SPISY
WYWOŁANYCH
Z JAWORA I ŚWIDNICY

PÓŻNOŚREDNIOWIECZNE
SPISY WYWOŁANYCH
Z JAWORA I ŚWIDNICY

PÓŻNOŚREDNIOWIECZNE SPISY WYWOŁANYCH Z JAWORA I ŚWIDNICY

Wydanie i opracowanie Mateusz Goliński

Kraków 2020

Mateusz Goliński
Uniwersytet Wrocławski
ID <https://orcid.org/0000-0002-7955-8781>
✉ mateusz.golinski@uwr.edu.pl

© Copyright by Mateusz Goliński, 2020

Recenzenci
dr hab. Paweł A. Jeziorski, prof. IH PAN
dr hab. Krzysztof Kopiński, prof. UMK

Opracowanie redakcyjne
Irena Gubernat

Projekt okładki
Marta Jaszcuk

Korekta języka łacińskiego
Tomasz Babnis

Korekta języka niemieckiego
Piotr Owsiański

ISBN 978-83-8138-225-0 (druk)
ISBN 978-83-8138-226-7 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381382267>

Wydanie publikacji zostało sfinansowane
przez Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: akademicka@akademicka.pl
Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

VII	Wstęp
IX	Jaworski rejestr proskrybowanych. Treść źródła, jego tło społeczne i uwarunkowania w przestrzeni weichbildu
XLIII	Świdnicka księga proskrybowanych i ułaskawionych. Charakterystyka treści źródła i jej specyfika
LXXIII	Zasady edycji
LXXV	Bibliografia
LXXIX	Spis rycin
LXXXI	Spis tabel
1	Jaworski rejestr proskrybowanych 1381-1450 (APWr., Oddział w Legnicy, Akta miasta Jawora, nr II/1)
41	Indeks miejscowy i osobowy
61	Indeks rzeczy i pojęć
67	Świdnicka księga proskrybowanych i ułaskawionych (1367) 1380-1485 (APWr., Akta miasta Świdnicy, nr 95)
191	Indeks miejscowy i osobowy
245	Indeks rzeczy i pojęć
257	Summary

Wstęp

Nie może dziwić fakt, że w dotychczasowych przedsięwzięciach edytorskich w zakresie średniowiecznych rejestrów proskrypcyjnych na Śląsku nacisk położono na udostępnienie treści najstarszych takich zabytków. Posiadamy dzięki temu łatwy dostęp do najwcześniejszego znanego spisu z ziem polskich, pochodzącego z lat 80. XIII w. z Nysy¹, oraz prowadzonego w pierwszej tercji XIV w. rejestru ze Świdnicy². Niestety zabytki nieco późniejsze, już nie tak spektakularne odległą metryką powstania i znajdujące analogie w szeregu późnośredniowiecznych miast środkowoeuropejskich, a zarazem obszerniejsze, nie cieszyły się aż takim zainteresowaniem śląskich badaczy. Dość powiedzieć, że poza garstką zapisek proskrypcyjnych z tabliczek woskowych z Jawora (o których bliżej będzie dalej mowa) wydano drukiem tylko tzw. krwawą księgę z Legnicy z lat 1339-1354³. Wszystkie wymienione inicjatywy edytorskie miały miejsce już dawno, nie znajdując kontynuacji po II wojnie światowej. Stan taki kontrastuje z działaniami wydawniczymi podejmowanymi w innych regionach Polski oraz postępowaniem w badaniach nad tematyką proskrypcji i banicji widocznym wyraźnie w historiografii niemieckiej i polskiej. Tym bardziej że w szerszym odbiorze czytelniczym tematyka ta przynajmniej po części zaistniała dzięki znanej pracy o banitach pióra Hanny Zaremskiej, ostatnio zaś doczekała się całościowego i precyzyjnego

1 Na podstawie XVIII-wiecznego odpisu: A. Müller, *Die Abfassung der Tabula proscriptorum provinciae Nizensis*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” (dalej: ZVGS), Bd. 54, 1920, s. 96-108; przedruk w: *Księga proskrypcji i skarg miasta Krakowa 1360-1422*, wyd. B. Wyrozumski, Kraków 2001, s. 147-152. Analiza oryginalnego rotulusu: E. Wólkiewicz, *Das Kanzleiwesen der Stadt Neisse bis zum Jahr 1400*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” T. 9, 2016, z. 3, s. 282-284.

2 P. Gantzer, *Ältestes Strafbuch der Stadt Schweidnitz*, ZVGS, Bd. 71, 1937, s. 184-210.

3 *Das Liegnitzer Buch der Verfestungen 1339-1354*, [w:] C. J. Schuchard, *Die Stadt Liegnitz. Ein deutsches Gemeinwesen bis zur Mitte des fünfzehnten Jahrhunderts*, Berlin 1868, s. 149-179.

opracowania autorstwa Pawła A. Jeziorskiego⁴. Ta ostatnia praca stała się właśnie impulsem do podjęcia trudu przygotowania niniejszych edycji oraz opracowania charakterystyki treści dwóch praktycznie niewykorzystywanych źródeł śląskich z XIV-XV w.: sztucznie przez nas wydzielonego rejestru z księgi miejskiej z Jawora i całej księgi proskrybowanych ze Świdnicy, powstałych nie dość, że w tym samym czasie, to jeszcze w nieodległych od siebie miejscach. Niezależna od celów wytworzenia obu spisów wartość poznawcza stanowi przy tym dodatkowy argument za udostępnieniem ich treści drukiem odpowiednio przygotowanemu do lektury czytelnikowi, zainteresowanemu realiami tej części późnośredniowiecznego Śląska. Tym samym uzupełniają się one mają z opublikowanymi stosunkowo niedawno bezcennymi źródłami do poznania dziejów księstwa świdnicko-jaworskiego, fragmentami księgi sądu dworskiego i fundamentalnymi w swym przekazie tzw. landbuchami⁵.

4 H. Zaremska, *Banici w średniowiecznej Europie*, Warszawa 1993; P. A. Jeziorski, *Proskrypcja i banicja w miastach pruskich późnego średniowiecza*, Warszawa 2017, gdzie też o spisach śląskich s. 85-87; idem, *Prussian Registers of the Proscribed / Outlaws as a Source for Research on Violence in Everyday Life of a Town in the Late Middle Ages*, „Zapiski Historyczne” T. 84, 2019, z. 3, s. 7-29; por. wcześniejszą próbę podsumowania: J. Tandecki, *Proskrypcja i banicja w średniowiecznych miastach pruskich*, [w:] *Memoria viva. Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967-2014)*, red. G. Rutkowska, A. Gąsiorowski, Warszawa-Poznań 2015, s. 703-711.

5 T. Jurek, *Fragmenty zaginionej księgi sądu dworskiego w Świdnicy z lat 1372-1404*, „Roczniki Historyczne” R. 65, 1999, s. 105-123; *Landbuch księstw świdnickiego i jaworskiego*, t. I-III, wyd. T. Jurek, Poznań 2000-2007 (dalej: Lb. I-III).

Summary

The Jawor register of the proscribed was contained in the town's oldest extant book of records, whose original title written on the cover was *Contractus Transactiones 1381 usque 1413*. It is filled with notes dated between 1381 and 1474; contrary to the title, their character and topic vary. The register was entered in two series: 251 proscription notes from 1381–1412 titled *De proscriptis* and 85 from 1412–1450, under the title *Hic notanter proscripti*. Out of these proscriptions, 149 were crossed out. Proscriptions were announced by the town council at the request of the court and the sentences were entered in the book of records on the council's behalf. Apart from the municipal and manorial juries, a council of 32 villages from the Jawor district was asked to complete the proscription procedure. The crime which most frequently resulted in proscription was homicide; 168 entries, i.e. exactly half, were devoted to it.

The original title of the Świdnica book of records, which is *Iste est quaternus proscriptorum et quibus civitas est denegata*, suggesting that we are dealing with a record of the proscribed and those to whom "the town is prohibited", i.e. both the denounced and the officially condemned to banishment, does not fully reflect its contents. The description on the cover, *Liber Proscriptorum et qui meruerunt gratiam dominorum*, is better as it speaks about a book of the proscribed and the pardoned by the "lords", i.e. councillors, although it also does not cover all the reasons behind the notes it contains. The edition highlights 578 of them, mainly from the years 1380–1485, although there are also some earlier ones, from 1367 and 1375. 70 of these were crossed out. The main purpose of this book was to keep the official record of acts of proscription submitted by individual courts (alongside the municipal one, from 32 villages from the district) and approved by the Świdnica town council; the other acts appeared during the long period of

Summary

its use. They included statements of reconciliation submitted by the town mayor acting as the “hereditary judge” of the town. From 1452 onwards such entries were replaced by ones informing about pardons or annulments of proscription acts. Additionally, there are as many as 162 entries confirming the obligation to forego revenge after the process of satisfaction of justice was completed by means of a conciliatory agreement or a court verdict. The number of homicides recorded in the book (190) was perfectly balanced by the reported cases of bodily harm. A distinguishing feature was the presence of political and religious cases, recorded in the 15th c.

Key words: proscription, town books of records, Jawor, Świdnica

Późnośredniowieczne rejestry sądowe dokumentujące praktyczny wymiar egzekwowania obowiązujących wówczas przepisów prawnych zainteresowanie badaczy, szczególnie niemieckich, zaczęły wzbudzać już w XIX w. (...)

Przygotowane przez Autora edycji do druku rejestry proskrybowanych – jaworski z lat 1381-1450 (...) oraz świdnicki – z lat (1367) 1380-1485 (...) były już znane historykom, ale w dotychczasowych badaniach raczej je pomijano, niekiedy wręcz lekceważąc ich wartość poznawczą. (...) Pułapek, których bez liku dostarczają zazwyczaj tego typu materiały, udało się doświadczonemu Wydawcy uniknąć, czego efektem jest wzorcowa edycja źródłowa, ukazująca w pełni bogactwo informacyjne oryginałów. Przygotowana według współczesnych zasad edytorskich pozwala na nowo zdefiniować olbrzymią wartość poznawczą obu rejestrów i to nie tylko dla badań nad zagadnieniami z zakresu organizacji późnośredniowiecznego wymiaru sprawiedliwości czy redagowania i wykorzystywania w codziennej praktyce sądowej tego typu zestawień not proskrypcyjnych. (...)

Prócz codziennych, pospolitych konfliktów, typowych dla każdej ówczesnej społeczności, tak wiejskiej, jak i miejskiej, w obu publikowanych spisach proskrybowanych znalazły odbicie również spory znacznie większej rangi, powiązane nierzadko z kluczowymi dla regionu wydarzeniami politycznymi. Na ich kartach znajdziemy w związku z tym echa konfliktów pomiędzy miejscowym rycerstwem, a także rycerstwem i mieszkańcami wsi oraz miast, ponadto ślady aktów przemocy rycerzy-zbójników (...), spraw związanych z Żydami zamieszkującymi na terenie księstw jaworskiego i świdnickiego czy sporów głównych ośrodków miejskich regionu z lokalnymi władcami i ich wasalami.

Z recenzji dr hab. Pawła A. Jeziorskiego, prof. IH PAN

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-225-0

9 788381 382250